

HA HÍVJÁK,

j á t é k o k a z i h l e t t e l

NEM JÖN...

Ottlik Géza, az óriás, szerencsés alkat volt. Írt, mikor jött az ihlet, egyébként élte az életét, eljárt a bridzs-klubba, lebegett, aztán ha betoppant az ötlet, leült az íróasztalhoz, vagy hagyta a csudába. Mázli. Mert az alkotók másik – nagyobb – hányada követi a latin mondást: sine linea – mindennap kell valamit papírra vetni, egy új képet festeni. Csak úgy élni bele a világba, görcsöt, netán depressziót okoz: magamról is mesélhetnék, ha pár napig nem dolgozom, léhűtőnek érzem magam, sőt, kiállhatatlan rossz kedvem támad. De hagyjuk. Ránk ül a grafománia, a teljesítmény-kényszer (a név kötelez stb. marhaságai).

Pedig meg kéne várni az ihletet, ezt a tündéri (csalfa) sugallatot. Na, igen, csak mivel ez sem olyan egyszerű, vele kezdem. Egy betűvető siralmaiként – miközben tudom, hogy van, aki könnyen ír, van, aki görcsölve – de azt is tudom, hogy az alkotás szenvedés is. Boldog kín...

Várom

A könnyebbség kedvéért mondjuk goblinnak, manónak – de anyakönyvileg „ihlet” a neve. Sokan tartják romantikus képzelgésnek. Pedig nem az: voltaképp kegyelmi állapot szekuláris neve. Ha próbáltad, tudod: olykor hetek múlnak el festés-, ill. írásképtelenségben, a gödör mélyén gubbasztasz, már fáj a depró. Egyszer csak itt van, és a festő tud alkotni, az írónak megindul a klaviatúrája, elmúlik a depresszió. Amúgy meg él róla valami naiv kép, melyen egy nőfigura (múza) simogatja a művész fejét. Csacsiság: mert, múzsák mindig voltak, de az ihlet nevű tündérnek nincs neve. Ezért nevezem itt goblinnak, azaz manónak: csalfa, érzékeny látogatónak.

Mert önféjű. Akkor jön, ha akar, nem lehet kunyerálni, meghívni, netán rászólni, hogy 'ide jössz és súgsz'. Ha így, akkor jusz se jön. Aztán a legváratlanabb pillanatban betoppan és vezet.

Vezet? Igen, mert az ihletett pillanat nem azt jelenti, hogy ha megérkezett, az alkotó úgy zongorázik a klaviatúrán, ahogy akar. Ha bekukkant hozzád, átveszi a volánt. Más szóval: a szöveg elkezd írni magát, a képen nem az lesz, amit kiötöltél, hanem a színek-vonalak oda mennek ahová ők (a színek-vonalak) akarják. Az ihlet öntevékeny manó, kicselezi az alkotót, helyette dolgozik. Azt is mondhatnám, hogy alig van már beleszólása abba, ami a kezei között alakul: a „műzsa” vezérli, illetve: az anyag, amivel a művész/komponista dolgozik.

Önféjű, nem lehet neki parancsolni. Aminek a fordítottja is igaz: egyszer csak eltűnik, volt-nincs figura. Mikor panaszkodtam erre az illékonyságra, egy íróbarátom azt mondta: ha beindul, nem szabad felállni az íróasztaltól. Vagyis nagyon érzékeny, a legkisebb zavarra elillan: a postás csönget, kirohansz, intézed az átvételt – ám mire visszajössz az asztalodhoz, azt se tudod, mi van a papíron... Hiába erőlködsz, nem tudod elkapni azt a vékony pókháló-fonalat, ami eddig magától szövődött szemed-kezed előtt. Volt-nincs.

„El kell mélyülni a munkában” – mondják az okosok. De hogy munkából mű legyen, ahhoz nagyon mélyre kell „lemenni”. Onnan a legkisebb figyelemmegvonás kitérít, és hal vagy a parton, levegő után kapkodsz, kétségbeesve. Jó, tudom, nem mindenki ilyen, van, aki bírja a zűröket, félbeszakított pillanatokát játszva tudja folytatni. Mert az ihlet *goblinként* viselkedik ebben is: ennek az alkotónak ilyen, annak egészen más, csábít és cserbenhagy bármikor, és bármikor visszatér – ahogy kedve tartja.

A legveszélyesebbek azok a percek mikor a napi penzumot (festést, írást, zenélést) el kell tenni másnapra. Hogy vajon holnap reggel is tart még a kegyelmi állapot, visszatér-e a goblin, vagy éhkoppon maradsz? Mondjuk arany szabály, hogy a folyamatos munka fenn tartja ezt az állapotot, tehát holnapra is marad, illetve újjászületik, sőt, kreatív tartalma gazdagodik. Csak persze itt is a „nem felállni” szabály érvényes: nem lehet közben (este, éjjel, akármikor) valami másba kezdeni. Lazítani lehet, játszani, zenét hallgatni – kibírni, míg feltöltődik a rezervoár.

Rutinos alkotók tudják, hogy másnapra – ha nem szakítják el a pókháló-fonalat, ha nem csapják be goblint – sokkal több ugrik be tolla-ecsetje alá, mint előző nap: éjjel megoldódnak a nappal áthághatatlan gondok. (Emlékszel? gimiben: fejed alá tetted a matek leckét, és reggelre beugrott a példa megoldása...)

Ne ess le a hullámról, hagyd, hogy dolgozzon benned, kezekben, ecsetekben. Jó tanács, csak napjainkban szinte képtelenség betartani: okostelefont ötpercenként muszáj megnézni, e-mailre válaszolni kell, Facebookra rá kell nézni – tudod micsoda mesterséges kényszer foglya vagy, szenvedsz is tőle, mégis csinálod.

Így nem lehet alkotni – regényt írni vagy zenét szerezni. Nicholas Carr írta meg talán elsőként, hogy a digitális környezet szétzilálja a gondolatok pókhálóját, elfújja a koncentrációt. (*Hogyan változtatja meg agyunkat az internet? – A sekélyesek kora*, 2014) Saját példáján mutatja be a „sekélyesség korának” betegségét: az alkotásból való állandó kiszállás, félbeszakítás, visszakeresés stb. elfújta legjobb gondolatait. Erre felköltözött egy erdőbe – akár csak Philip Roth csinálta, míg élt és dolgozott. Oda menekült, ahol nincs Wi-Fi, meg internet. És addig maradt, amíg bírta, illetve, míg meg nem szülte a művet, amivel terhes volt. „Lenn” a nyüzsibe erre képtelen lett volna.

Cseles módszer a menekülésre, alkotásra, csak hát élni is kell, nem mehet minden alkotó a hegyek magányába. Legfeljebb alkotóházba (festők: Kecskemétre, írók Szigligetre... – de már ott is van internet. Mintha nem lenne menekülés. Habár, van egy program, ami kikapcsolja a számítógéped nappal 9-től du. 5-ig. Hiába akarod visszanyomni a gombot, nem enged, kényszerít, hogy goblinoddal legyél. Aztán 5 után intézd, amiből élsz, hivatali papírokat gyártasz, e-mailt válaszolsz, stb. Habár... jobb a teljes *black-out*, teljes csönd. (Pénzkérdés ám ez is: „hajózni muszáj...”)

Ketten vagyunk?

Ihlettel élni olyan, mintha megkettőződte volna: ez a goblin föléd kerül (amíg jelen van), diktál. Ő az úr, te meg a szolga, ill. sugalmazásainak végrehajtója. Vigyázz, a goblin nem diktátor, csendes főnök, de amíg itt időzik, neked csak az alávetés marad. Igaz, hogy csak sűg, vezeti az ecseted, írja kezdeddel a sorokat. De nagyon kell e belső hangra (Énem párfára) figyelni – bár nem beszél, csak „van”, amíg van. Néha elpilled, mintha elszállt volna. Szünetjel. Jön egy kávé (régén: elszívtak egy cigit...), ám ha figyelsz, itt van benned, második Énként tobzódik a fejedben, amíg kezdedbe nem veszed a palettát, vagy nem babralsz a betűkkel. Mert legtöbbször az történik, hogy folytatásként valami más parancsot sugall. Ha nem így lenne, uncsi üresjárat lenne, amit csinálsz. De mivel valami újra vezet, most végre szóhoz jutsz: ez járatlan út, az ihlet (a goblin) csak elindít, ám hogy hová tart az út nem árulja el, de bízik a kezded-szemed-lelked tehetségében: próbálgatsz ezt-azt, és megtalálsz a goblin által sűgött másféle folytatást.

A goblin (vagyis az ihlet) ha jókedvében van: sűg is az alkotónak. Zenében tán még tetten is érhető ez a belenyúlása az alkotófolyamatban. Kedvenc jelenetem az *Amadeus* c. filmből (Milos Forman munkája) az a snitt, mikor Salieri – Mozart vetélytársa, irigye, titkos imádója – kézbe veheti a Mester eredeti kézzel írott kottáit, javítás nélküliek, a tiszta lapokról áradt a csodazene. Salieri az ámulattól felkiált: ezt tényleg az Isten diktálta Amadeusnak. Na, jó, ez Peter Shaeffer, a darab és a film írójának fantazmagóriája – de *si non e vero è ben trovato* alapon hadd mondjam: van benne valami az ihlet goblin-szerű munkájáról. Hogy ti. sűg, sőt diktál is olykor. (Ha van fűl, meg lélek, ami elkapja a sugallatot és papírra-vászorra veti...) Tudom, hogy most elvetem a sűlykot a goblin dolgait illetően, de mit tegyek, hiszek az ihlet ilyen aktív, sőt beavatkozos szerepében. Dosztojevszkij dolgozott így: felesége (Anna Snitkina) emlékiratai idézik fel a lázas éjt-nappallá tevő munkát, ahol gyorsírással jegyezte le, amit az író látomás – azaz az ihlet – étel-ital-alvás nélkül diktált. (Prózaibb változatban: reszketve a hitelezők fenyegetésétől...) Igaz vagy sem, hadd használjam ezt tulajdonság-variánst: az ihlet, mint *souffleur*...

Végűl is: van oka, ha nem jön?

Van: a munkamánia és a teljesítménykényszer. Mindkettő modern nyavalya, tán Japánból vagy Amerikából szállt ránk: muszáj megszállottan melózni, akkor is, ha nem megy, csak tekerd a gépet, húzd az igát vakulásig. Na, jó ez a hatékonyság piaci törvénye – de egy művész, mire megy ezzel? Hát, még ha elhiszi, hogy neki „problémát kell megoldania”. Baromság: „Miféle problémát oldott meg Franz Kafka” – kérűi Richard David Precht teljes joggal a *Jäger, Hirten, Kritiker* című 2018-as könyvében.

Teljesítménykényszer, hatékonyság – tébolyult ötletek, velűk egy művész legfeljebb zsákutcába száguld. Ezért már a múlt században akadt tollforgató, aki a lustaság dicséretét hirdette (Paul Lafarque, egy Marx-rokon, azóta újra meg újra elővették ezt a jelszót. Érdekes, hogy művészek nem kaptak rajta.)

Pedig hány összetépett/elégetett kézirat, megsemmisített festmény, odaveszett kotta mutathatná, hogy ha erőltetik, ha mindenáron csak le akarják tudni a penzumot, abból kevés jó származik. Habár, Bulgakov óta tudjuk, hogy kézirat nem ég el – de ez más tészta. A goblin ugyanis bosszút áll: ha nélküle, pláne: ellenére dolgozol, akkor beteszi a lábát és a műből csak kacat lesz. Gondolom én.

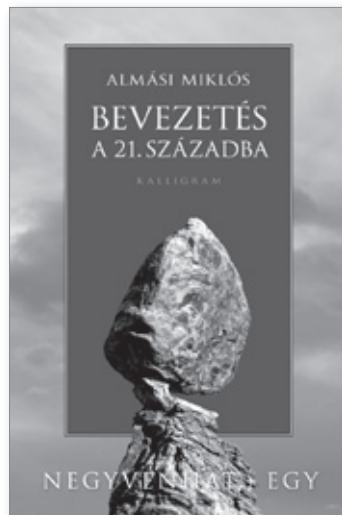
Tehetség nem elég

Voltaképp ezzel kellett volna kezdenem. Goblin csak őket látogatja, ha kedve tartja. Most, befejezésűl, ide illesztem Sándor Pál híres *bon mot*-ját: a tehetség fogyóeszköz.

Véres igazság. Nem elég az ihlet, meg a munka. Mert a tehetség is lehet csapda: egy darabig hajtja a művészt – vele van a goblin, a szorgalom, kitartás – aztán egyszer csak elillan, ihlettel egyetemben: fogyó eszköz. Szerszámkészlet marad, de nem sokat segít.

Kegyetlen törvény, mikor-hogyan fogy el? Miről veszed észre? Csak mások látják? – Nem lehet tudni, mint ahogy ezt a beszólást se ismeri a művészvilág. Pedig fojtogató rémség. Művészsors, az önfigyelés szinte állandó témája: „Még tehetséges vagyok?” „Kifulladtam?” Ilyesfajta kérdések kit nem gyötörtek már életében. ■ ■ ■

■ **Almási Miklós** (1932): Az ELTE és a Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet professor emeritusa. Kezdetben dráma (színház) és filozófia határozta meg életét, Lukács György tanítványaként sajátította el a szakmát, valamint a holisztikus gondolkodást. Első könyveit ez az észjárásbeli habitus jellemezte. 1990-től kezdte érdekelni a gazdaságfilozófia, egyáltalán az ökonómia (finánckapitalizmus), amiben sokat segített az a kétszer egy év, amit Amerikában töltött: e rendszer működésének testközeli élménye nagy hatással volt további tevékenységére. Attól kezdve véli úgy, hogy a világ folyását e tőkeformák globális – és radikálisan új – működése (és diszfunkciója) határozza meg. Szerelme azért az esztétika maradt, oktatóként, kritikusként, esszéistaként a művekkel való bíbelődés, a hermeneutika és elemzés tölti ki életét. 1987-ben választották akadémikussá, 2004-ben kapott Széchenyi-díjat. Könyvei a Kalligramnál: *A szerelem lehetetlensége* (2012), *Bevezetés a 21. századba* (miniesszéek, 2015).

MÓRICZ ZSIGMOND

